

УДК [005:025.171]»12/13»
Купчинський Олег

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ІСТОРИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО СКЛАДУ АРХІВУ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА XIII – початку XIV ст.

*У статті аналізуються підсумки студій 225 актових джерел з історії давньоруського Галицько-Волинського князівства, здійснених автором при написанні книги: **Акти і документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст.** – Львів, 2004.*

З огляду на обмежену кількість архівних документальних артефактів, що збереглися до нашого часу, визначення методичного підґрунтя процесу наукової реконструкції князівського середньовічного архіву є важливим питанням історичного джерелознавства.

Особливості методологічних засад процесу реконструкції архіву середньовічної України складаються з того, що він можливий лише за умови максимального виявлення усіх видів, типів і жанрів писемних пам'яток, оригіналів, фальсифікатів, списків, згадок про документи тощо, які зберігаються у різних бібліотеках, архівах, музеях, а також усебічного їх наукового аналізу і публікації.

Необхідною процедурою є проведення найповнішого виявлення видань текстів актів і документів Галицько-Волинського князівства XIII – поч. XIV ст., передусім, оригінальних та копійних автентичних актів та документів, реконструйованих з літописів і літописців, сумнівних щодо достовірності документів, а також документів тогочасних і пізніших

століть, у яких згадуються відомі й невідомі досі документи князівства.

Аналіз документальної спадщини дипломатарію можливий лише за умови залучення комплексних методів інших спеціальних історичних дисциплін, зокрема, архівної евристики, дипломатики, текстології, камеральної та едиційної археографії тощо.

Повноцінність джерельного матеріалу, різноманітного за змістом і дипломатичною формою, його максимальна вичерпність є запорукою об'єктивного дослідження процесу формування Галицько-Волинського князівства, його соціально-економічних відносин і політичного ладу, контактів з іншими землями і державами, оцінки внеску у боротьбу з кочівниками, вивчення правових відносин, мови, побуту, культури давньоукраїнських дипломатичних служб. Виняткове значення мають ті документальні пам'ятки, які відображають внутрішнє життя країни, розвиток торговельних відносин з іншими землями, князівські міжусобиці, тривалу боротьбу князів з боярством тощо.

Необхідність системного дослідження актової і документальної спадщини України викликано тим, що й досі ці питання недостатньо вивчені, на відміну від літописів та інших наративних пам'яток витрачено, на дослідження котрих покладено чимало сил визначних істориків, літераторів, мовознавців.

Загалом актуальність реконструкції середньовічних архівів має декілька аспектів. Нині володіємо, власне, залишками документальної спадщини, а це, з одного боку, потребує докладного пошуку й обліку, аж до найдрібніших згадок чи натяків про акти та документи, і реконструкції згаданого складу тогочасного дипломатарію, з другого – відхилення усіляких домислів і спекуляцій щодо функціонування галицько-волинського документа як такого (передусім князівського) та спростування цих декларацій, зокрема, що стосується західного культуртрегерства і взагалі діяльності князівських канцелярій та актової писемної культури.

Основними і засадничими питаннями є проблема творення документа, його правова підстава, а також проблеми, пов'язані з його поширенням на різних територіях. Протягом двох останніх століть тривають дискусії щодо збереження і незбереження галицько-волинських документів раннього середньовіччя та їх автентичності.

Процес реконструкції архіву передбачає метою якнайповніше подати інформацію про стан збереження актової і документальної спадщини Галицько-Волинського князівства, провести науковий аналіз актової і документальної спадщини – історичний, дипломатичний, частково мовний.

Ці складні завдання спираються на необхідність проведення низки послідовних процедур. Першою є ретельне обстеження відомих, а водночас маловідомих й досі невідомих актів та документів (це однаковою мірою стосується як окремо взятих актів та документів, так і їх реконструкції з літописів та інших пам'яток). Внаслідок такого обстеження нами було виявлено і опрацьовано 225 актів і документів та згадок про них з різних бібліотечних, архівних та музейних зібрань України.

Максимально повне виявлення дає можливість для нового прочитання текстів актів і документів *de visu*, на основі прямого ознайомлення з оригіналами чи пізнішими списками-копіями, визначення варіантів актів і документів, а також нових, досі не знаних, списків текстів.

Важливу роль має дипломатичний аналіз – остаточне з'ясування будови актів, передусім різновидів формулярів, структури клаузул (це стосується і реконструйованих документальних пам'яток, у зв'язку з чим багато раніше внесених у контекст наративних джерел актів і документів уперше трактуються як такі), залучення відомих й не відомих сьогодні неавтентичних актів та документів (фальсифікатів), їх списків, писаних пізніше від імені реальних експонентів.

Необхідною процедурою є історико-текстологічний аналіз документів різних державних, церковних і церковно-корпора-

тивних інституцій, а також приватних осіб, які згадують і цитують акти та документи Галицько-Волинського князівства. Реалізація реконструкції передбачає публікацію усіх відомих сьогодні актів та документів, що створювалися на території Галицько-Волинського князівства, на базі сучасних методик камеральної та едиційної археографії із супроводженням загальними вступними увагами в межах відповідних розділів, а також критичним коментарем до кожного публікованого акта чи документа.

Вступні уваги мають підбити усі попередні дослідження документа в контексті походження, історії бутування, сучасного стану документу, впроваджують читача у зміст актів та документів, що увійшли до розділу, висвітлюють статистику вміщених документальних матеріалів, їх списки, додаткові джерела та літературу, а головне – розкривають труднощі, з якими зіткнувся дослідник в оцінці актів і документів.

***Коментар до акта та документа
містить такі елементи його зовнішньої
і внутрішньої критики:***

1. Заголовок.
2. Дипломатичну належність.
3. Встановлення оригінальності та достовірності.
4. Коротку історію появи, походження.
5. Загальний вигляд, письмо (вибірково), спосіб засвідчення.
6. Структуру (архітектоніку) акта та документа і коротку характеристику клаузул.
7. Дату (обґрунтування дати).
8. Відомості про те, хто і коли вивчав документ, оцінку у наукових дослідженнях його змісту й автентичності.
9. Списки акта та документа. Далі подано текст самого акта чи документа. Під власне текстом акта та документа винесено легенду:
 - а) посилання на місце зберігання рукопису тексту (оригіналу) та списків;
 - б) посилання на видання (якщо такі існують), у яких опублі-

ковано текст акта чи документа. Якщо публікацій було кілька, посилання подаються у хронологічній послідовності.

Має бути опубліковано усі відомі сьогодні акти та документи, які стосуються Галицько-Волинського князівства – оригінальні та реконструйовані з літописів і літописців, а також з богослужбової літератури, зібрані та проаналізовані з урахуванням найновіших наукових досягнень неавтентичні документальні пам'ятки, а також згадки про акти та документи у тогочасних і пізніших документальних матеріалах XIII–XIX ст.

Ці методичні засади було реалізовано під час підготовки книжки, присвяченої реконструкції архіву Галицько-Волинського князівства XIII– першої половини XIV ст. (Купчинський О. Акти і документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст. – Львів, 2004).

Там уперше зібрано найповнішу на сьогодні добірку актів і документів, виявлених в архівах і бібліотеках України, Польщі, Росії, Ватикану і Литви та реконструйованих із літописів (225 текстів), які становлять повний корпус документальних джерел Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст. До неї увійшло багато ніколи не використовуваних з науковою метою актів і документів.

Зібрані, опубліковані та проаналізовані документи охоплюють період від переддня створення князівства (1195) до розгортання боротьби за спадщину Романовичів (40-х рр. XIV ст.) і вміщують 14 автентичних актів та документів, які збереглися в оригіналах і списках оригіналів (Розділ I); 69 актів і документів, реконструйованих із літописів, літописців і богослужбової літератури (Розділ II); 26 неавтентичних актів і документів, що виявлені у пізніших списках з датами XIII – першої половини XIV ст. Їх умовно можна поділити на: а) сумнівні щодо своєї достовірності; б) такі, що за нинішнім станом науки вважаються подрібками, але їх остаточна оцінка потребує подальших досліджень і в) беззастережна фальсифікати (Розділ III); 116 згадок актів і документів

XIII ст. і пізніших сторіч (до першої половини XIX ст.). Більшість цих текстів ніколи не використовувалися у наукових дослідженнях.

Вони мали юридичну силу і використовувалися у правовій практиці Речі Посполитої до кінця її існування. Чимало з них підтверджені пізнішими правителями.

Опубліковані акти та документи Галицько-Волинського князівства багаті змістом і дипломатичною формою видавалися особами та інституціями в різних місцевостях, ілюструють соціально-економічні відносини, політичний лад, права, побут і культуру різних верств населення, різноманітні аспекти внутрішнього життя країни (розподіл праці, розвиток торговельних відносин з іншими землями і країнами, міжкнязівські взаємини, оборонні заходи), процес об'єднання Волинської і Галицької земель в одну державну цілісність і роль у цьому Володимира та Галича зі своїми князівськими дворами, діяльністю боярства, міських громад та духовенства.

Корпус документів Галицько-Волинської держави свідчить про високий рівень князівських канцелярій, про функціонування у Галицько-Волинській державі уже з кінця XII – поч. XIII ст. писемних актів, рівень яких не поступався європейському. На це вказують видові різноманіття документів і їх структура, зокрема, будова формулярів і клаузул. Розвиток дипломатичної форми і використання латинської мови князівськими канцеляріями та місцевою адміністрацією насамеред для контактів із західними країнами свідчать про високий розвиток державного управління Галицько-Волинського князівства в загальноєвропейському руслі.

Запропонована методика досліджень дозволяє їх продовження у напрямку реконструкції відповідних текстів з польських, угорських та німецьких латиномовних хронік, актів і документів, а також згадок, які підтверджують існування подібних актів.

Опрацьовані методичні засади наукової реконструкції корпусу документів архіву Галицько-Волинської держави кінця XII

– початку XIII ст. можуть стати науковим інструментарієм для історико-джерелознавчих досліджень будь-якого середньовічного архіву, що зберігся на сьогодні лише фрагментарно.

Oleg Kupchynskyy

**METHODOLOGICAL QUESTIONS OF HISTORICAL
RECONSTRUCTION OF THE DOCUMENTARY COMPOSITION
OF THE ARCHIVES OF HALYCH-VOLYN PRINCIPALITY
OF THE XIII – THE BEGINNING OF THE XIV C.**

The article analyzes results of studying 225 official sources on the history of Old Russian Halych-Volyn principality, carried out by the author, when writing the book «Kupchynskyy O. Akty i dokumenty Halytsko-Volynskogo knyazivstva XIII – pershoi polovyny XIV st. – Lviv, 2004»